

UO'K: 378.014.15

PEDAGOGIKA FANLARI HAMKORLIGI ASOSIDA TALABALARNING EKOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY MASALALARI**ВОПРОСЫ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБРАЗОВАНИЯ****ISSUES OF DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL COMPETENCE OF STUDENTS BASED ON INTEGRATED EDUCATION****Xodjibolayeva Nozima Ma'murovna**

Qo'qon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Mazkur maqolada pedagogika fanlari hamkorligi asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish metodikasini takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari, fanlararo hamkorlik asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirishning metodik tizimi, fanlararo hamkorlik asosida talabalarning ekologik kompetentligini rivojlantirish metodikasi samaradorligi pedagogika fanlari misolida tahlil qilingan bo'lib, uning bugungi kundagi zarurati atroflicha yoritilgan.

Аннотация

В статье анализируются теоретико-методологические основы совершенствования методики формирования экологической компетентности студентов на основе взаимодействия педагогических дисциплин, методическая система формирования экологической компетентности студентов на основе междисциплинарного взаимодействия, а также эффективность методики формирования экологической компетентности студентов на основе междисциплинарного взаимодействия на примере педагогических дисциплин, комплексно освещается ее актуальная потребность.

Abstract

This article analyzes the theoretical and methodological foundations of improving the methodology for developing students' ecological competence based on cooperation between pedagogical disciplines, the methodological system for developing students' ecological competence based on interdisciplinary cooperation, and the effectiveness of the methodology for developing students' ecological competence based on interdisciplinary cooperation using the example of pedagogical disciplines, and its current need is comprehensively covered.

Kalit so'zlar: madaniyat, kompetentlilik, ekologiya, ekologik ta'lim-tarbiya, reproduktiv, muqobillashtiruvchi, retrospektiv, ekologik kompetentlik, kompetensiya

Ключевые слова: культура, экология, экологическое образование, репродуктивная, альтернатива, ретроспектива, экологическая компетентность, компетентность.

Key words: culture, ecology, ecological education, reproductive, alternative, retrospective, ecological competence, competence.

KIRISH

Bugungi kunda inson tabiatga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish, uni tiklash emas, uning ne'matlaridan ko'proq foydalanishga odatlanib qoldi. Iste'molchilik psixologiyasining ustunligi, ekologik huquqbuzarliklar, faqatgina bugunni o'ylab yashash ekologik vaziyatni izdan chiqarmoqda. Bu muammolar ekologik ta'lim va tarbiyaga e'tiborsizlikdan ham kelib chiqmoqda. Aholi ekologik ongining sayozligi ekologik tarbiya tizimining samarali va ta'sirchan emasligidandir. Hamma ham ekologik muammolarni tushunmaydi, chunki ko'pchilik ekologiya haqidagi bilimni ommaviy axborot vositalari, yoki atrofdan eshitganlaridan oladi. Shuning uchun ham ekologik bilim va tarbiya'ni tizimli tashkil qilish, shu bilan ekologik mazmunga ega tarixiy udumlarimizdan foydalanish lozim. Shu bilan birga, tabiatni asrab-avaylashda, unga yuksak axloqiy mezonlarga taya'nib munosabatda bo'lishda, ekologik axloqiy mas'uliyatni shakllantirishda ekologik kompetentlikni rivojlantirish, talabalarda unga doir bilim va ko'nikmalarni, amaliy tajribani oshirish, dunyoqarashni o'stirish talab

PEDAGOGIKA

etiladi. Shuning uchun ekologik madaniyatni oshirish, ekologik ta'lim-tarbiya tizimini yanada rivojlantirish vazifasi bevosita ekoetika muammolariga borib taqaladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Ekologik ta'lim asoslarining pedagogik jihatlari, globallashtirish davrida ekologik xavfning kelib chiqish sabablari, bartaraf etish yo'llari, talabalarda ekologik kompetentlikning ayrim jihatlari rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqot ishlari R.Mizusava, F.A.Randriamahafaly, A.Schick, A.Barvin, N.L.Zayas, G.Corsi, M.Steneken, J.Stokken, T.V.Anisimova, A.Gorelov, O.YE.Kalinina, G.A.Paputkova, O.YE.Perfilova, R.Seyitjanova, Q.Abdurahimov, I.X.Ayubova, P.Berdanova, N.Bozorova, R.X.Djurayev, N.Isakulova, Sh.Kamolxo'jayev, A.Malikova, M.E.Musayeva, V.Nikitin, N.O'.Nishonova, X.Norbo'tayev, T.Saparov, V.N.Sattorov, X.Tog'ayev, E.O.Turdiqulov, U.Turdiqulov, D.To'xliyev, A.S.To'xtayev, A.Ergashev, A.Nigmatov, L.Abdunazarov, Sh.Yunusovalar tomonidan amalga oshirilgan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Pedagogika fanlari xamkorligi asosida ekologik kompetentlikni rivojlantirishda integratsion ta'lim asosida tabiatshunoslik va ijtimoiy-gumanitar fanlarni mushtaraklashtirish masalasi muhim ahamiyatga ega. Bunda nisbatan mustaqil ikki jarayon namoyon bo'ladi. Birinchidan, ekologik tarbiyaga majmuaviy-tizimli yondashish imkoniyati ta'limning turli sohalarini uyg'unlashtirish, muqobil yo'nalishlarini yagona maqsad asosida bog'lash zaruriyatidan kelib chiqadi. Ikkinchi yo'nalishda, ekologik tarbiya'ning turli shakllari, darajalari o'rtasidagi bog'lanishlarning tarixiy, mantiqiy izchilligini saqlab, ularning vositalari, uslublari o'rtasidagi bog'lanishlarni ham ta'minlash zarur. Boshqacha qilib aytganda, bu yo'nalishlarning mushtarak xarakteri, ularning bir-biriga munosabatida namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, ta'lim va tarbiya'ni tabiatni muhofaza qilish manfaatlarini bilan bog'lash asosida umumiy mushtaraklik vujudga keladiki, aynan uning xususiyatlari ekologik axloqiy mas'uliyatni rivojlantirishning zaruriy shartiga aylanadi.

Oliy ta'lim tizimini ekologik ehtiyojlar asosida qayta qurish umuminsoniy qadriyatlarni, shu jumladan, ekologik tarbiya'ni, pedagogik siyosatning, mafkuraning markaziga ko'chirdi. Bu vazifani samarali hal qilish barcha ta'lim-tarbiya sohalarini ilmiy metodologik tamoyillar asosida umumlashtirishni taqazo qiladi. Darhaqiqat, turli fan va ijtimoiy ong shakllarining ta'lim-tarbiya sohalaridagi uzilishlarini hamda ziddiyatlarini aynan ekologik tarbiya jarayonida bartaraf qilish imkoniyatlari vujudga keladi. Shuning uchun, tabiatni muhofaza qilish sohasidagi ta'lim, umumiy ta'limga sun'iy, mexanistik tarzda qo'shilgan tadbir bo'lmasdan, har qanday darajadagi ta'lim-tarbiya majmuasida malakali xodimlar tayyorlashning uzviy, tarkibiy qismi bo'lishi kerak. Uning mazmuni turli mamlakatlardagi ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy shart-sharoitlarga, ekologik vaziyatga qarab o'zgarishi mumkin.

Hozirgi zamon oliy pedagogik ta'lim-tarbiya vazifalari – turli ijtimoiy ong shakllarining ekologik tafakkur bilan mushtaraklashuvini ta'minlash, har qachongidan ko'ra dolzarb muammoga aylandi. Muayyan ijtimoiy ong shakllarining ekologiyalashuv darajasi va mazmuni, shuningdek,, tabiatni muhofaza qilish amaliy faoliyatining samaradorligi tarixiy taraqqiyotning o'ziga xos mezoniga aylanib bormoqda. Shuning uchun, hozirgi imkoniyatlardan kelib chiqib, talabalar ekologik dunyoqarashini tarbiyalashda turli fan yo'nalishlarining predmetlararo bog'lanishlarini ilmiy-metodologik jihatdan ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Talabalarda ekologik kompetentlikni tarbiyalash usulining rivojlanish darajasi, biosfera muvozanati haqidagi nazariy bilimlarni tabiatni muhofaza qilish vazifalari bilan bog'lanishlarida namoyon bo'ladi. Shuni ham ta'kidlash kerakki, hatto, tabiat muhofazasiga doir yetarli bilim darajasiga ega bo'lgan talabaning ekologik sifatlarini ham osonlikcha shakllantirib bo'lmaydi. Buning uchun ekologik bilimlar majmuasi jamiyatning ekologik manfaatlarini bilan bog'lanib, uning hayotiy ehtiyojlariga aylansagina, u kutilgan natijalarni berishi mumkin. Aytaylik, talaba tabiatni muhofaza qilishning zaruriyatini anglaydi, lekin o'zining kundalik faoliyatida bunga amal qilmasligining, loqaydligining sababi ekologik bilimlarning e'tiqodga, axloqiy normaga aylanmaganligiga borib taqaladi. Talablarda ekologik kompetentlikni rivojlanishida ta'lim-tarbiya'ning o'zaro bog'liq bo'lgan ikki vazifasini bir-biridan farqlash maqsadga muvofiq. Birinchisi - tabiatni muhofaza qilishning ma'naviy-tarixiy qadriyatlari asosida ilmiy ekologik tafakkurni, dunyoqarashni shakllantirish. Ikkinchisi - ekologik mas'uliyatni ijtimoiy hayotga tadbir qilishning amaliy imkoniyatlarini, uslub hamda vositalarini takomillashtirishdan iborat. Bu ikki

yo'nalishning yaxlit manfaatlar asosida uyg'unlashuvi, pirovard natijada, tabiatga ekologik faol munosabatning vujudga kelishida katta rol o'ynaydi.

Talabalarda ekologik kompetentlikning rivojlanishi o'z-o'zidan, stixiyali, avtomatik tarzda sodir bo'ladigan ijtimoiy hodisa emas, balki turli darajadagi ta'lim-tarbiya mexanizmlarining maqsadga muvofiq faoliyatini taqozo qiladi. Bunda, obyektiv shart-sharoitlar ekologik mas'uliyatning shakllanishiga imkoniyat yaratsa, subyektiv omillar esa, ularni vokelikka aylantiradi. Bu muammoning muvaffaqiyatli hal etilishi iqtisodiy yoki ma'muriy tadbirlarni mavsumchilik bayrog'i ostida o'tkazilishi bilan emas, balki keng xalq ommasining tarixiy ekologik merosidagi vorislik munosabatlarini saqlab, ularni uzluksiz holda, doimiy rivojlantirib boriladigan ma'rifiy, siyosiy vazifadir. Xususan: ma'rifat, siyosat, huquq, fan, axloq, san'at va boshqa shunga o'xshash sohalarni ekologiyalashishidan iborat murakkab jarayondir. Ekologik mas'uliyatni shakllantirishning zaruriy shartlaridan biri, tabiat va inson munosabatlarini ilmiy tushunish asosida, ekologik ongning vujudga kelishdagi obyektiv va subyektiv sabablarni hamda ularni rivojlanish mexanizmlarini aniqlashdan iborat. Global ekologik inqiroz holatida mamlakatlarda ekologik tarbiyaga innovatsion yondashuvlarni olib kirish zarurati ortib boradi. Shunday ekan, O'zbekistonda ham ekologik ta'lim va tarbiya jarayonini innovatsion asosda takomillashtirish va samaradorligini oshirish ustuvor vazifalardan biriga aylanmoqda. Shu bois milliy ekologik ta'lim va tarbiya jarayoning mavjud holatini tadqiq etish va muammolarni bartaraf etishning ilmiy asoslarini aniqlash pedagogik tadqiqotlarning asosi maqsadiga aylanmog'i zarur.

Tabiatni muhofaza qilish sohasidagi ta'lim-tarbiya'ni bosqichma-bosqich, uzluksiz tashkil qilishda oila, maktabgacha tarbiya muassasalari, maktab, o'quv yurtlari, mehnat jamoalari tizimiga taya'nish nisbatan keng tarqalgan. Bu sxemaning tarixiy va mantiqiy tamoyillariga asoslanib, ta'lim-tarbiya uzluksizligani ta'minlashga shubha yo'q. Biroq, hozirgi kunning kechiktirib bo'lmaydigan dolzarb ekologik muammolari hamma bo'g'inlarda bu ishni ommaviy tarzda kuchaytirishni taqazo qilmoqda. Ayniqsa, tabiatni muhofaza qilish ishlarining samaradorligini oshirish uchun xo'jalik rahbarlarining ongidagi chuqur o'rnashib qolgan loqaydlik, "o'zibo'larchilik" kayfiyatini bartaraf qilish, birinchi navbatdagi vazifa bo'lib, katta ahamiyatga ega. Zero, bugun rahbarlarning, mutaxassislarning ekologik mas'uliyatini barcha vositalar bilan oshirish ertagayoq, o'z samarasini berishi mumkin. Bu jarayonda ekologik tarbiya tabiatga nisbatan nazariy qarashlarni shakllantirishdan iborat bo'lmasdan, "shu bilan birga, e'tiqod shakllanishini va amaliy tayyorgarlikni ham nazarda tutadi". Zero, ekologik ta'lim-tarbiya'ning eng asosiy vazifalaridan biri - kundalik hayotiy faoliyatlarda tabiat va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatlarni nazariy asoslash, amaliy yechimlarini mustaqil topish yo'nalishlaridan iborat.

Talabalarda ekologik amaliy faoliyat ko'nikmalarining shakllanishi va tabiatni muhofaza qilishning hayot mazmuniga aylanib borishi, ijtimoiy-tarixiy jarayonning muhim xususiyatini tashkil qiladi. Bu jarayonda axloqiy, estetik, huquqiy qarashlar e'tiqodga, mas'uliyatga aylanib, amaliy ekologik faoliyatlarda namoyon bo'lsagina, ta'lim-tarbiya vositalarining samaradorligini ko'rsatuvchi mezoniga aylanadi. Chunki, ijtimoiy birliklarning ekologik tarbiya vazifasi - tabiat va jamiyat munosabatlarining nisbatan turg'un, ideal shakllarini vujudga keltirishdir. Aksariyat pedagogik-didaktik tajribalarda ekologik tarbiya jo'nashtirilib, tabiatni asrab-avaylashga qaratilgan. Bunday tarbiya jarayoni o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lsa ham nisbatan quyi bosqich hisoblanadi. Yuqoriroq, ikkinchi bosqich - talabalarda tabiat va inson munosabatlarining obyektiv qonuniyatlarini anglagan holda, tabiat muhofazasi faoliyatini ratsional-konstruktiv tashkil qilish va boshqarishning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishni ifodalaydi.

Talabalarda ekologik kompetentlikni rivojlantirishda hissiy-ruhiy holat muhim rol o'ynaydi. Ekologik faoliyatga munosabatni ijobiy-salbiy, optimistik-pessimistik va boshqa, bir-biriga qarama-qarshi, yo'nalishlarga ajratish maqsadga muvofiqdir. Bunda bevosita ekologik mas'uliyatning ijobiy yoki salbiy tomonlari tushunilmasdan, balki, ekologik mas'uliyatga munosabatning ijobiy-salbiy, optimistik-pessimistik tomonlari tushunilishi kerak. Chunki, mohiyatiga ko'ra, ekologik mas'uliyat o'z antipodiga ega bo'lmagan ijtimoiy xodisadir. Ularning aniq mezonini ishlab chiqish, metodologik jihatdan, muhim ahamiyatga ega bo'lib, u yoki bu tomonning mutlaqlashuvi ekologik faoliyatning ichki tuzilmasidagi ziddiyatlarni kuchaytirib, uning obyektiv mazmuniga zid kelishi mumkin. Shuning uchun, talabalarda ekologik mas'uliyatning muhim elementi sifatida hissiy-ruhiy holatni, kayfiyatni tarbiyalashni maqsadga muvofiq yo'naltirish zarur.

XULOSA

Yangicha ekologik ta'lim asosida ekologik va axloqiy muhitning o'zaro aloqadorligini ilmiy jihatdan o'rganish, tahlil qilish, muammolarni aniqlab, ularni hal qilish choralarini topish ekologik tahdidlarni jamiyat taraqqiyotiga, odamlarning hayoti va sog'lig'iga salbiy ta'sirlarining oldini olish, aholi ekologik tafakkurini ko'tarishga e'tiborni qaratib, bo'lajak xavflardan aholini, qolaversa, butun insoniyatni ogoh qilishda muhim ahamiyatga egadir. Insonning tabiatga ta'siri esa, uch yo'nalishda: birinchidan, tabiiy resurslardan foydalanish jarayonida, tabiiy obyektlarga ta'sir ko'rsatishda; ikkinchidan, tabiiy resurslarni muhofaza qilib, ularni asrash, saqlash, qayta tiklash, ko'paytirish jarayonida; uchinchidan, tabiat obyektlarining ekologik xavfsizligini ta'minlashda namoyon bo'ladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Абдуназаров Л.М. Экологик таълим-тарбияда экологик маданият тушунчаси, мазмуни ва моҳияти. // педагогика ва психологияда инновациялар. Тошкент, 2020. 2-махсус сон. – 1055б
2. Исмоилова Г. Талабаларда экологик маданиятни шакллантириш ва ривожлантириш методларини такомиллаштириш (Ўзбекистон тарихи фани мисолида). Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Наманган.: НамДУ. 2022. –Б. 44.
3. Мирзаева Н. Талабаларда экологик компетентликни ривожлантириш тизимини такомиллаштириш методикаси. Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. –Чирчиқ.: ЧДПУ. 2021. –Б. 47.
4. Назаров Х. Экологик ва ахлоқий муҳит: ўзаро алоқадорлик ва муаммолар. –Б. 142.
5. Хошимова И. Диалектика глобального, регионального и локального в экологии. Автореф. дисс. на соис. уч. ст. докт. филос. наук. – Ташкент.: 1992. - С. 36.
6. Шукуров Э. Д. Экологизация сознания // Экологическое Движение «БИОМ». – Кыргызстан. 2016.